

Standardi modernega Zahoda in univerzalna odličnost

Prof. dr. Aleš Debeljak¹

Summary

The essay focuses on and critically describes the processes of long duration that have historically led to the rise of modern Western paradigm, that is, a package of modern Western ideas and technologies. This package, including the internationally accepted orientation in time and space, today represents the backbone of globalised capitalist order. At issue, though, is not the mechanical transplantation of modern Western ideas and technologies into different regions of the planet. Instead, each and every local elite in its own locally conditioned style selects from the package, adapts the tools and uses them according to specific needs and resources. The varieties of local responses to a global challenge make it possible to reject a politically potent but cognitively barren slogan about the division of the world into “the West and the rest”. More appropriate is a metaphor about the global “Westernistic”

¹red. prof. dr. Aleš Debeljak
Predstojnik
Center za preučevanje kulture in religije
Fakulteta za družbene vede
Univerza v Ljubljani
Kardeljeva pl. 5
SLO- 000 Ljubljana
ales.debeljak@fdv.uni-lj.si

civilisation which opens up numerous possibilities for the advancement of local and specific pursuit of universal excellence.

Hibridni značaj civilizacij

Če je “univerzalna odličnost in mojstrstvo” res “sinonim za iskreno povezanost in ustvarjalno sožitje med ljudmi na svetovni ravni”, kot pravi strategija Foruma Odličnosti-Otočec, potem bi bržkone veljalo premisliti, v kakšnem okviru se ta univerzalna odličnost sploh lahko uveljavi.

Kot vse kaže, se univerzalna odličnost sicer išče in uresničuje na vseh koncih planeta, vendar pa se ne išče in uresničuje na isti način. To gotovo ni veliko odkritje. Zlahka se je mogoče strinjati s trditvijo, da obstajajo mnogotere poti do odličnosti. Manj očitno pa je, da bi se bilo treba strinjati tudi z dopolnilno trditvijo: univerzalna odličnost se danes izoblikuje in meri v kategorijah moderne zahodne paradigme.

Ne gre za odmev zelo žive teorije pokojnega harvardskega profesorja Samuela Huntingtona o “trku civilizacij”, ampak za nasprotovanje takšnemu manihejskemu razumevanju globalnega razmerja sil. Hitro, hitro dodam: nobenega dvoma ni, da pretresljive novice o oboroženih spopadih z bližnjega in srednjega Vzhoda, jugovzhodne Azije, Kašmirja in Kavkaza na prvi pogled mračno pritrujejo mračni profesorjevi predstavi o svetu. Huntington namreč razume svet kot prizorišče zgodovinskih trenj med slabim ducatom civilizacij. Zlasti izrazit naj bi bil spor med Zahodom in islamom, ki v moderni dobi obnavlja srednjeveške strahove o praso-
vražniku.

Vendar pa ni zgodovinske niti spoznavne, še manj pa aktualne politične potrebe, po tem, da bi stereotipom tudi sledili. Nekoliko

bolj kritični, pogled namreč razkrije, da takšno razumevanje sveta namreč počiva na napačni predpostavki.

Načelna zmota zamisli o "trku civilizacij" je predvsem v tem, da civilizacije niso podobne državam: nimajo snovne moči in nadzora nad ozemljem, prav tako pa se ne obnašajo kot posamezni "igralec". Ustrezneje si jih je predstavljati kot nekakšne spoznavne okvire ali pakete idej. Ideje pa so med civilizacijami vedno potovale. Pomislimo samo na ideje o pravu, filozofiji in politiki, kakršne so razvili antični Grki in Rimljani. Njihovega ogromnega vpliva na renesančno Evropo, s tem pa na temelje moderne zahodne paradigme, ne moremo kar voluntaristično spregledati. Zaznamo jih namreč daleč onstran prostora in časa tiste skupnosti, ki jih je prva uspela plodno povezati. Armenci in Judje, Perzijci in Egipčani ter mnoga druga ljudstva so helenistične ideje s pridom uporabljala še tisočletje po tem, ko je moč njihovih prvotnih tvorcev poniknila pod cesarskimi ruševinami.

Meje med civilizacijami namreč niso razločne in ostre. Prej gre za premakljive in prepustne ločnice, med katerimi potekajo procesi medsebojnega oplojevanja in vzpodbude, sprejemanja in zavrnitve. Zato tudi ni civilizacije, ki bi bila "pristna" ali "čista". Vse civilizacije so "nečiste" in "mešane". Z eno besedo: hibridne so.

Nejevernežev je zlasti veliko v brambovskih vrstah tistih, ki bi med krščanstvo in moderni Zahod radi postavili enostavni enačaj. Preizkus "pristnosti" je hiter in neboleč: izračunaj mesečno plačo s pomočjo rimskih števil! Strinjali se bomo, da gre za okoren in zamuden postopek.

Boljša je smotrna eleganca, ki jo omogočajo "arabske številke". Skupaj z decimalnim sistemom pomenijo nepogrešljivi del moderne zahodne pismenosti. Zahodna kolektivna imaginacija jih je prevzela od islamske civilizacije.

Srednjeveški muslimani, katerih vladavina se je na zahodu raztezala do afriškega in evropskega Sredozemlja, na vzhodu pa do Irana, Indije in Kitajske, pa so te simbole tudi prevzeli iz drugega vira, namreč od indijskih matematikov. V 10. stoletju so jih muslimanski odredi prinesli v mavrsko Evropo. Zahodna govorica reflektira ta transfer, saj številke hvaležno imenuje "arabske". Tudi arabščina jemlje na znanje lokacijo izvirnega izuma, saj uporablja pridevnik "hindujske". Hibridnost tu res nazorno pride do izraza.

Seveda drži, da so civilizacije načelno zadržane do šokantnih zamisli, ki so v nasprotju s prevladajočimi oblikami mišljenja in delovanja, vendar pa drži tudi to, da civilizacije večinoma znajo v svojo simbolično ekonomijo integrirati tiste izume, ki obljublajo krepitev moči, bogastva in ugleda. Če se civilizacije v čem razlikujejo, se razlikujejo točno po strukturni sposobnosti za prepoznavanje »obljube svobode«, ki vznika v plodovitem občevanju med »domačimi« in »tujimi« izumi.

Moderna zahodna civilizacija

Bistveno dinamično silo v razvoju moderne zahodne civilizacije ali modernosti predstavlja ločitev cerkve od države. Gre torej za razkorak med političnim in verskim zamišljanjem sveta.

V moderni državi namreč ustava in zakoni, ne pa doktrine te ali one verske skupnosti, določajo osnovne okvire sobivanja v javnem prostoru. Proces sprejemanja te ločitve je kristjane različnih veroizpovedi v post-renesančni Evropi postopoma pripeljal k priznavanju novega načela. Gre za načelo relativne samostojnosti, ki jo v moderni dobi uživajo različne vrednostne sfere (znanost, umetnost, etika, vera). V modernosti namreč znanstvenih pravil ne moremo brez hude spoznavne škode uporabiti v verski sferi prav

tako, kot ne moremo od umetnostne sfere zahtevati, da sledi verskim načinom delovanja.

Modernost je namreč prinesla raznolike in mnogotere sfere tam, kjer je prej vladalo eno načelo. Za ponazoritev tradicionalnega »pogleda na svet«, ki je vladal v evropskem srednjem veku, nemara zadošča opozoriti le na dejstvo, da tedanji umetniki niso bili v svojih skupnostih dojeti dosti drugače od dobro izvežbanih in večinoma anonimnih rokodelcev, ki seveda niso »ustvarjali iz nič«, kot nas uči moderna (zlasti romantična) tradicija. Sposobnost »ustvarjanja iz nič« je morala v srednjem veku ostati rezervirana le za boga.

Kršćanstvo začne status absolutne norme izgubljati že v humanizmu in renesansi. Izobraževalni program, utemeljen na novem zanimanju za spise grških in rimskih avtorjev, izhaja namreč iz prepričanja, da prav antični (poganski) pisci, ne pa krščanska sholastika, predstavljajo vrhunec človeških dosežkov. Čeprav pionirja med humanisti, npr. Petrarca in Boccaccio, nista niti prav dosti brala stare grščine niti tekoče znala klasične latinščine, pa se je njuno navdušenje za antične pisatelje razširilo po stari celini kot prerijski požar.

Po tem, ko se je leta 1453 s padcem Konstantinopla končal vek bizantinskega vzhodnokršćanskega cesarstva, so v italijanske mestne države pribežali mnogi grško govoreči Carigraščani, ki niso bili le vešči klasične grščine, ampak so s seboj nosili številne rokopise klasičnih del. Program študija antične grščine in latinščine je dobil novo vzpodbudo in se formaliziral tako, da je v 16. stoletju klasična, ne srednjeveška latinščina, postala govorjeni in pisni medij sporazumevanja med evropskimi izobraženimi sloji.

Študij klasikov ali *respublica litteraria*, ki so ga posredovali v obliki predpisanih učnih predmetov, enakih po vsej Evropi, je bistveno prispeval k vzniku in krepitvi neke vrste solidarnosti med izobraženimi elitami. Le-te za zamišljanje, opis in kritiko sveta niso

imele več na razpolago zgolj starejšega programa *respublica christiana*, ampak so se zdaj navdihovale tudi pri klasičnih antičnih virih.

Porajajoče se zavračanje absolutne krščanske norme je na svojevrsten način prikukalo na dan v »nizkih« oziroma ljudskih vsebinah vsakdanjega sveta, v ljubezni in erotiki, pustolovščinah na širni cesti in mesenem cvrčanju v kuhinjah, o katerih sta v italijanščini pisala Boccaccio in Petrarca. Po tem, ko so z uporabo novega izuma, namreč Gutenbergovega hitrega tiska, evropski tiskarji do konca 15. stoletja že natisnili vsa dostopna starogrška in latinska besedila, prej na voljo le v rokopisih, so se lačni novih in po možnosti popularnih proizvodov začeli vedno bolj vneto ozirati po pisateljih, ki so uporabljali ljudski jezik in obdelovali ljudske tematike. Na začetku 16. stoletja je kakšnih dva tisoč tiskarn širom po Evropi vzpodbujalo in omogočalo vrtoglavo hitro širjenje različnih idej, knjige Francoisa Rabelaisa, Geoffreya Chaucerja in drugih avtorjev v ljudskih jezikih so že predstavljale večino vseh objavljenih naslovov.

Skupno značajsko potezo najboljših med njimi je treba videti v dejstvu, da so sicer napisane v verskem tonu, nemara tudi s prav takšnim namenom, vendar pa v središče svojega zanimanja postavljajo človeka. Tu ravno človek, ne več bog, postane osrednji predmet opisov in slavitve, dvoma in kritike. Poudarek na posamezniku, ne pa več na kolektivu, je ustanovni kamen moderne zahodne paradigme. Zakaj ta paradigma prevladuje v globalnem svetu sodobnosti?

Srednjeveška sotočja civilizacij

Ozrimo se čez rame: za prehod iz srednjega veka v današnjo dobo so se ponujale tri civilizacijske poti. V mislih imam zahodno

(latinsko) krščanstvo, vzhodno (grško) krščanstvo in islam. Vse tri civilizacije si delijo skupno izhodišče, ki ga je treba videti v judovski mitologiji in klasični antični dediščini.

Prvi krščanski cesar Konstantin I je v zgodnjem 4. stoletju preselil sedež rimskega imperija na stičišče Evrope in Azije, v staro grško kolonijo Byzantium. Mesto ni dobilo le novega imena, ampak tudi novo vlogo. Konstantinopel je postal center pravoslavne vere in vzhodnega rimskega cesarstva. To vlogo je obdržal dobrih tisoč let. Po padcu latinskega Rima se je zahodni svet pogrezal v gospodarsko zaostalost, nasilne obračune in politično negotovost. Nič čudnega, da so helenizirani cesarji ob Bosporju doživljali lastno civilizacijo kot večvredno. Vladali so vendar iz »drugega Rima«, bleščeče in urejene prestolnice, ki je dolgo veljala za največjo v Evropi. Leta 1453 je muslimanska osvojitve mesta zabila glavni žebelj v krsto bizantinske civilizacije.

Ločitev dveh pljučnih kril krščanstva se je v obliki ozemeljskega spora začela že v 4. stoletju, se še poglobila s teološkimi prepiri v 8. stoletju, z izobčitvijo iz cerkvene skupnosti, ki sta jo drug nad drugim leta 1054 razglasila rimski papež in carigrjski patriarh, pa dobila dokončno potrditev. Zahodne križarje, ki so v začetku 13. stoletja surovo oplenili mesto ob Bosporju, so Bizantinci razumeli kot barbore, ki so neznatno, če sploh, več vredni od vzhodnih sosedov, muslimanov. Z njimi so imeli številnejše, gostejše in strahospoštlivejše stike.

Od svojih začetkov na arabskem polotoku v 7. stoletju je islamska civilizacija hitro rasla. Raztezala se je od evropskega in afriškega Sredozemlja do Kitajske. S kitajsko vojsko so se muslimani neposredno spopadli enkrat samkrat, leta 751 v bitki na reki Talas v današnjem Kirgizistanu. Vendar so zmagovito kalifsko hišo Abasidov, ki je ravno takrat dobila tudi islamske dinastične boje, zanimalo predvsem zahodne pokrajine in ljudstva. Prodor proti

daljnemu Vzhodu se je ustavil, islamski civilizacijski tokovi pa so prevzeli in prilagodili mnoge kitajske izume, še zlasti manufakturno izdelavo papirja. Iraški Bagdad in Samarkand v današnjem Uzbekistanu sta ob koncu 8. stoletja že postali mednarodni prestolnici papirja. Za svoje razprave, pisane v umetelni kaligrafiji, ga niso potrebovali le učenjaki srednjega Vzhoda, ampak ves obsežni islamski prostor.

Ni naključje, da so muslimani postavili prvi dve najstarejši univerzi na svetu, najprej leta 859 v maroškem Fesu, nato pa leta 975 v egiptovskem Kairu še znamenito Al-Azhar. Za primerjavo: univerza z neprekinjenim delovanjem, rednim poučevanjem in podelitvijo diplome se v latinskem krščanstvu pojavi kasneje, konec 11. stoletja v italijanski Bologni.

Islamska civilizacija je bila prva, ki je na več celinah hkrati vzdrževala imperije, v kateri so živela ljudstva različnih ras, jezikov, kultur in veroizpovedi. Zemljepisne in miselne meje islama so segale daleč onstran jugovzhodne Evrope in Male Azije, se pravi, onstran helenistične civilizacije in cesarstva Aleksandra Velikega.

Srednjeveški islam je predstavljal privlačno civilizacijo zato, ker je ideje antične Grčije in Rima znal ustvarjalno povezati s kitajskimi in indijskimi spoznanji. V islamski paket idej so bile samozavestno vključene pretanjene tehnike eksperimentalne znanosti in medicine, bančništva in trgovanja, matematike in astronomije.

Kjer ni predmeta, ideje ali načina delovanja, tam tudi ne more biti ustreznega izraza. Treba je uvoziti eno in drugo. S tega stališča najbrž lažje dojamemo osvobajajoče novosti in vzpodbude, ki jih je zahodna civilizacija prevzela od islamske. Besede »tarifa«, »algebra« in »zenit« so arabskega izvora, medtem ko »ček«, »pomaranča« in »kaviar« prihajajo iz perzijskega jezika farsi. V »damasku« in »muslinu«, izrazih za posebno cenjene vrste blaga,

pa verjetno celo neizvežbano uho zmore slišati imena arabskih mest.

Iz tehnoloških in spoznavnih razlogov bi bilo za srednjeveškega človeka povsem na mestu, če bi domneval, da bo modernost islamska. Res: islamska civilizacija je naredila pomemben napredek v prizadevanju po splošni razširitvi in vplivu.

Vendar pa je moderna zahodna civilizacija tista, ki danes tehnološko in miselno uokvirja ves planet.

Mnoge civilizacije so zrasle, postale vodilne in nato zatonile. Z ozirom na prihodnost modernega Zahoda torej ni razloga, da bi upali na izjemo. Z ozirom na preteklost in sedanost pa moderni Zahod vendar *je* izjemen. Nobena druga civilizacija, kot rečeno, ni opravila systemske ločitve med versko in posvetno avtoriteto. Šele ta ločitev predstavlja tisto bistveno prvino, brez katere bi moderni Zahod ostal brez intelektualne kritike, potrebne za notranjo dinamiko, in brez kapitalistične »ustvarjalne uničevalnosti«, potrebne za širitev zunanje moči.

Dvoumni paket modernih zahodnih idej in tehnologij

Da ne bo nobene pomote: moderna zahodna civilizacija vsebuje dvoumno dediščino. S kolonizacijo južne in severne Amerike so Evropejci to dediščino izvozili onstran tradicionalnega sidrišča moderne paradigme. Na obale "novega sveta" so prispeli pod zastavo vojskujočega se krščanstva. Vendar pa so bili že tudi otroci svojega prevratniškega časa. Zato ni nenavadno, da je v knjigi prve globalizacije hkrati z mečem puščalo svojo sled tudi pero. Hernan Cortes in drugi *conquistadores* so genocid nad staroselskimi ljudstvi opravili v imenu krščanske večvrednosti belega človeka. A v novem svetu so se izkrkali še drugačni kristjani, taki, ki so v imenu moralne enakovrednosti vseh ljudi, "civiliziranih" Evropejcev in "barbarskih"

domorodcev, pogumno zavrnilo zločine in podrobno katalogizirali hudodelstva.

Bartolome de las Casas, Kolumbov sodobnik in kasnejši prvi škof v mehiškem Chiapasu, je na Kubo prišel kot mladi lahkoživec, željan naglega zaslužka v kolonijah. Zgrožen nad strašnim španskim mučenjem domačinov je vstopil v dominikanski red, nato pa odločno obsodil kolonializem in rasizem v "Kratkem poročilu o uničenju Indijancev" (1552), ki so ga vneto brali po vsej tedanji Evropi. Treba je reči, da Cortes in de la Casas šele skupaj predstavljata pravi, namreč Janusov obraz moderne zahodne civilizacije.

Moč modernega Zahoda se namreč skriva v sposobnosti za dvomeči premislek in razumno kritiko, ki lahko iznedri daljnosežno spoznanje, kakršnega od prvih dni kolonializma potrjuje zgodovina, na posebej mučen način pa 20. stoletje, stoletje totalitarnega zla. "Ni dokumenta civilizacije, ki ne bi bil tudi dokument barbarstva", je Walter Benjamin, melanholični glas brezdomne weimarske levice, ugotavljal v izgnanstvu Pariza, kamor se je začasno zatekel pred nacisti. Ko je Benjamin razčlenjeval srhljivo sočasnost nemške umetniške veličine in politične katastrofe, je v bistvu osvetlil strukturno zasnovo modernega Zahoda.

Ideje modernega Zahoda so v dobrem in slabem danes globalne ideje. Procesi prve globalizacije v imperialnem 16. stoletju, druge globalizacije v kolonialnem 19. stoletju in tretje globalizacije v korporacijskem 21. stoletju so dramatično preobrazili svet. Z menjavo idej in informacij, ljudi in kapitala, predmetov in storitev so postale medsebojno odvisne vse narodne skupine in kulturne tradicije na planetu.

Ideje in tehnologije modernega Zahoda so se v teh procesih dolgega trajanja prelevile v splošni paket idej in tehnologij. Le-te

predstavljajo okvir, v katerem sodobne kulture večinsko mislijo in delujejo.

Ker ne bom cepil akademskih dlak, povem naravnost: s »kulturo« merim na posebnosti, ki veljajo le za določeno skupino in prostor, s »civilizacijo« pa na ideje in tehnike, ki so prenosljive. Kultura se obnavlja z napajanjem pri lokalno obvezujočih načelih mišljenja in delovanja, civilizacija pa živi od izboljševanja izumov, preizkusov njihove splošne uporabljivosti in univerzalne odličnosti.

Moč modernih zahodnih idej je lepo razvidna že v različnih načinih skupinskega življenja, kakršne so izoblikovali narodi v Evropi, domačem sidrišču modernega Zahoda. Poglejmo: organizirani Nemci imajo na prvi pogled bore malo skupnega z improvizatorskimi Grki ali melanholičnimi Portugalci, prav tako kot klepetavi Italijani redko najdejo skupno točko z zadržanimi Danci in s pragmatičnimi Angleži, ali pa razposajeni Španci s hudomušnimi Čehi in svojeglavimi Francozi, da ne rečem niti besede o Slovencih, ki si umišljamo, da smo nekakšni »Avstrijci, toda z dušo«.

Ampak ali niso stereotipi zavajajoči zato, ker kompleksne skupine sploščijo na eno samo, pogosto slabšalno in pikro zaostreno razsežnost? Prav. Takoj jih lahko zavržemo. Njihov ponazoritveni ali---če hočete---karikirani smisel vseeno ne bo kar tako izpuhtel. Razlike so le preveč očitne.

Evropsko celino naseljujejo skupnosti, v katerih imajo domovinsko pravico številni indoevropski in drugi jeziki, ki segajo od ugrofinske madžarščine do baskovščine, sirote brez znanih sorodnikov; bogat je nabor značilnih ljudskih kultur, ki vključuje tako špansko bikoborbo kot tudi finsko savno in berlinsko parado gayevskega ponosa, tako francosko *haute cuisine* kot tudi kulinariko olivnega olja in turški burek; prav tako pestra so politična izročila, ki podpirajo zelo centralizirano državo, kakršna je Francija, ali pa zelo zvezno urejeno državo, kakršno imata Nemčija in Švica.

V vsakem primeru gre za dokaz več v prid verodostojnosti, ki jo ima zamisel, da različni evropski narodi predelujejo isto zalogo idej na različne načine. Razlike med »narodnimi značaji« namreč niso nič drugega kot rezultat posebnih stilov, s katerimi lokalne kulture posegajo v splošni paket idej.

Zakaj govorim o paketu? Zato, ker ne gre za nekakšen supermarket, iz katerega bi mogli poljubno izbirati. Modernizacija in pozahodenje posameznih družb sta siamska dvojčka. Tiste družbe, ki so zavrnile pomembne prvine paketa, so slejkoprej naletele na velike ovire, na primer Sovjetska zveza včeraj ali pa Severna Koreja danes.

Kaj paket vključuje? Za začetek že osnovne predstave o času in prostoru. Poglejmo: leta in daljše časovne enote merimo z gregorijanskim koledarjem, ki ga je v 16. stoletju oblikovalo zahodno (latinsko) krščanstvo. Ure in manjše časovne enote merimo z uro, mehanično napravo, ki so jo na podlagi uporabe uteži in prenosa sile, izumljene med muslimanskimi inženirji v mavrski Evropi, za javno rabo v poznem srednjem veku usposobili zahodni krščanski menihi.

Gerard Mercator, renesančni risar zemljevidov iz Nizozemske, je na osnovi antičnih grških imen za (najprej tri) celine in z izumom globusa znatno izboljšal prostorsko predstavo o svetu. Po začetnem odporu, ki je trajal dobrih sto let, so Mercatorjevo projekcijo sprejeli v otomanskem cesarstvu, nato pa še drugje po islamskem srednjem Vzhodu. Danes je takšno razumevanje časa in prostora samoumevno povsod.

Paket vključuje tudi politično geografijo. Meje med državami se morajo in morejo potegniti, to pa s tehnično natančno ločnico, kar nujno vpliva na občutek skupinske pripadnosti in državljske zavesti. Takšna organizacija življenja je seveda potrebovala simbolične pripovedi, s katerimi ljudje skupaj iščejo skupno dobro.

Moderni Zahod je izumil lepo število skupnih pripovedi ali pogodbenih fantazij, med njimi pa so predstavniška oblast in vladavina prava, svoboda govora in pluralizem, nacionalizem in liberalizem, individualizem in človekove pravice, ne smemo pa pozabiti niti na klerikalizem in komunizem, nacizem in fašizem. V kolonialni dobi so paket tako rekoč scela presadili v obe Ameriki in Avstralijo. Drugod po svetu so ga bile celo najbolj trmoglave lokalne elite primorane posvojiti, če so hotele sodelovati pri upravljanju ali si pridobiti neodvisnost.

Določujočo značilnost paketa modernih zahodnih idej in tehnologij pa je treba videti v »uničevalni ustvarjalnosti« kapitalizma, ki šele omogoča različne posebne in lokalne predelave univerzalnih idej. Po koncu hladne vojne in propadu komunizma je kapitalizem, kakršnega je razvil moderni Zahod, dejansko postal svetovni sistem.

Sodobna zahodnistična civilizacija

Ni upravičeno dvomiti, da je kapitalizem danes razširjen po vsem planetu. Upravičeno pa moramo podvomiti, da iz tega dejstva nujno sledi planetarna delitev na »Zahod in vse ostale«.

Zamisel o dveh ogromnih nasprotnih taborih, v katerih se stiska človeštvo, je seveda mamljiva. Za politično napredne zagovornike drugačnega, predvidoma bolj pravičnega sveta, je takšna enostavna delitev privlačna zato, ker ponuja možnosti za obtožujoči moralizem in obsojajočo kritiko izkoriščevalskega Zahoda. Za nazadnjaške odvetnike trka med civilizacijami, v katerem je Zahod tisti, ki je grožen, pa ima neubranljiv čar zato, ker daje navdih za vaje iz neskritega napuha in svetohlinskega prezira do vseh ne-zahodnih ljudstev, narodov in kultur.

Namesto ideologije, ki svet vidi skozi robata očala spora med »Zahodom in vsemi ostalimi«, velja poizkusiti s teorijo, ki opazuje svet skozi gibke leče »zahodnistične civilizacije«.

Pomagal si bom z vzporednicami med helenistično in zahodnistično civilizacijo. Najprej pa je treba vedeti, da tako kot klasična Grčija ne pomeni istega kot helenistična civilizacija, tudi moderni Zahod ni isto kot zahodnistična civilizacija.

Klasična grška civilizacija je vse do 4. stoletja p.n.š. in zatona mestnih držav, ki jo predstavljajo, namreč ostala v ozemeljskih mejah južnega Balkana, nekako tako, kot je bila civilizacija latinskega krščanstva oz. tradicionalnega Zahoda do nastopa modernosti, kolonizacije Amerike in prve globalizacije čvrsto zasidrana v zahodnih deželah evropske celine.

Helenistična civilizacija Aleksandra Velikega je seveda pognala iz klasične grške dediščine, vendar pa se je ozemeljsko raztezala praktično po vsem tedaj znanem svetu, segajoč do Egipta in Indije, Tadžikistana in Afganistana. Tudi zahodnistična civilizacija, ki izhaja iz moderne zahodne dediščine, danes obsega ves znani svet.

Iz posebne zmesi bližnjevzhodnih in indo-iranskih tradicij na eni in antičnega grškega izročila na drugi strani so zrasle takšne oblike skupinskega življenja, za katere je smisel klasičnega grštva predstavljal »zgolj« hrbtenico, ne pa tudi celotnega družbenega telesa. Aleksander Veliki je načrtno širil meje na zemljevidu svojega mnogonacionalnega cesarstva in meje v glavah svojih mnogokulturnih podanikov. Vzpodbujal je »mešane zakone« med grškimi kolonisti in domačini s prav takšnim žarom, s kakršnim je podpiral spajanje grških in lokalnih tehnologij in ideologij.

Tudi zahodnistična civilizacija je hibridne narave. Osnovni paket idej ima hrbtenico v dediščini modernega Zahoda, mnogotera rebra pa segajo na vse strani planeta, saj si te ideje različne skupnosti na različnih krajih planeta vselej prilagajajo na sebi lastne načine, pri

tem pa upoštevajo krajevne posebnosti. Primer volitev je nazoren: to obliko predstavniške demokracije danes izvajajo tako rekoč v vseh državah sveta, čeprav se bomo najbrž hitro strinjali, da ne povsod na enako svoboden in pošten način.

V antični Grčiji je posameznikovo identiteto določala politika mestne države. Ta je utelešala središče sveta. Zato so se stari Grki na trgovskih in vojaških pohodih v tujino, še zlasti pa v prekomorskih kolonijah, vedno ozirali k edini domovini, matičnemu mestu ali metropolisu. V helenistični civilizaciji pa se s poreklom posameznikov niso pretirano ukvarjali. Konec koncev je antične grške ideje širom po tedaj znanem svetu ponesla vojska, ki ji je poveljeval Makedonec.

V obsežnem cesarstvu, ki je ležalo na treh celinah, potovanja med regionalnimi prestolnicami pa so lahko trajala tudi po več let, se je zlagoma zabrisala potreba po enem samem središču. Namesto metropolisa se je uveljavila zamisel svetovnega mesta ali kozmopolisa. Presegala je zgolj lokalno državljanstvo in nudila odgovor na nove potrebe po mnogoterih identitetah, zavezah in zvestobi. Namesto izključujočih domoljubnih čustev, ki jih povzema starogrško razlikovanje med »domom in svetom«, se v vključujočem helenističnem svetovljanstvu izraža paradoks globalne zavesti: »dom je svet«.

Mnogovrstne identitete ljudi in krajev v zahodnistični civilizaciji nemara najlepše pridejo do izraza v kozmopolisih, kakršni so Marseille in Milano, London in Lisbona, Berlin in Barcelona. Vsa ta mesta so zgodovinsko in geografsko zasidrana v deželah tradicionalnega Zahoda, vendar pa v svojo simbolično in stvarno ekonomijo že dolgo vključujejo tudi številne ne-zahodne prvine. Od hitre hrane do opojne glasbe, od dražljivih modnih stilov do razburljivih družabnih navad se tako na tem uličnem vogalu kot tudi

v oni podjetniški pisarni spajajo »domače« in »tuje« sestavine, porajajoč nove sintetične izdelke in hibridne zamisli.

Izven tradicionalnega Zahoda poteka podoben proces: velemesta kot so Sydney in Saigon, Kairo in Kuala Lumpur, Mexico City in Manilla, se razkrivajo kot laboratoriji mnogoterih identitet, v katerih so transport in trgovina, znanost in industrija, komunikacije in oborožitev nezmotljivo zahodnega tipa, vendar pa jih sleherno lokalno okolje uporablja v skladu z lastnimi predsodki, potrebami in zmožnostmi.

Antična grščina, *lingua franca* heleniziranega sveta, je v žlobudranju plemen in ljudstev, vojakov in diplomatov, trgovcev in romarjev, dobivala mnogovrstne lokalne poudarke in doživljala (ne nujno pretanjene) prilagoditve, to pa nekako tako, kakor v globalnem kapitalizmu sodobne zahodnistične civilizacije dobiva angleščina vse mogoče naglase, ko različnim skupnostim in posameznikom služi pri medsebojni (ne nujno pretanjeni) izmenjavi idej, blaga in storitev.

Zahodnistična civilizacija torej ne pomeni enega zahodnega modela, enako vsiljenega vsem krajem planeta na enak način. Tako menijo le tisti, ki zagovarjajo delitev na »Zahod in vse ostale«, pojasnjujoč protislovne procese kulturne menjave kot preprosto slepo ulico, na koncu katere zmagovalni žepar (Zahod) izprazni mošnjičke vsem ostalim.

Zahodnistična civilizacija nosi spoznavno drugačno, če že ne politično bolj upajočo vsebino. Pojavlja se namreč kot dvosmerna ulica, na kateri poteka živahen promet z ideologijami in tehnologijami, ki jih je moderni Zahod sicer res izumil, vendar pa jih nima (več) v izključni lasti. Z drugimi besedami: globalizirane ideje modernega Zahoda predstavljajo krojno polo, ki določa osnovna pravila oblikovanja, ne da bi hkrati predpisovala debelino blaga, figuraliko vzorcev in barvo šivov.

Morda najboljši primer zahodnistične civilizacije je Japonska. Dežela vzhajajočega sonca je že pred več kot stoletjem začela vsrkavati zahodne ideje, sprejemajoč upravne, vojaške in industrijske postopke zahodnega tipa. To ji ni samo omogočilo, da se je izognila vlogi zahodne kolonije, ampak je celo sama postala regionalna kolonialna sila. Paket modernih zahodnih idej uporablja na sebi lasten način, v skladu s preiščeno izbiro in prilagoditvijo, ki še kako upošteva lokalno kulturno tkivo.

Nekatere sadove takšne hibridizacije je Japonska zelo dobičkonosno izvozila na Zahod. Za poznavalce so to anima in manga, za ljudstvo karaoke in karate, za profesionalne elite pa industrijska miniaturizacija, dostava blaga v zadnjem trenutku in množična proizvodnja cenovno nizkih ter kakovostno visokih izdelkov. Skrivnost globalnega uspeha Japonske leži namreč prav v sposobnosti za ustvarjalno spajanje zahodnih in lokalnih zamisli.

S tega vidika lahko rečemo, da danes ideje in tehnologije modernega Zahoda predstavljajo svetovni standard zato, ker so se rodile, živijo in rastejo v širokogrudni promiskuiteti, ne pa v zatohlem celibatu. Sam v takem okviru je mogoče negovati in vzpodbujati raznolike kulturne tradicije, ki si med seboj prostovoljno delijo univerzalne standarde in norme moderne paradigme, s pomočjo katerih odličnost ni samo »domača« ali »tuja« last, ampak last vsega človeštva.

